

usporednim veznicima, onda se nekada odvajaju, a nekada ne odvajaju. Ne odvajaju se onda, kad su povezane sastavnim ili rastavnim veznicima (tako veli i Boranić), a uz ostale usporedne veznike u tom slučaju zarez se piše (*ako svi upremo sve svoje snage, a samo jedan ako zataji, tada uspjeh ne će biti potpun*). No problematika mnogostruko složenih rečenica nije ni time sasvim iscrpeana. Kako da se na pr. piše slijedeća rečenica (i njoj slične): *obeća',) da će postupiti po naređenju i ode**? Iako ono *da će postupiti po naređenju* nije umetnuto, ipak se rečenica *i ode* nadovezuje na prvu *obeća*, pa bi stoga *i ode* zarezom trebalo odvojiti od prethodne rečenice, s kojom nema uže veze. Nije zaista lako ni jednostavno predvidjeti sve mogućnosti, koje se pri pisanju pojavljuju, no dobro uređeni pravopis trebao bi svakako obraditi bar najčešće slučajeve i razmrsiti bar krupnije nejasnoće. Nikako se ne bi smjelo dogoditi, da čitava prostrana područja pismenog izražavanja budu jedva spomenuta u knjizi, koja to pismeno izražavanje sređuje i unapređuje.

Ni u jednom od iznesenih prijedloga nema ni spomena o glagolskim prilogima. Sigurno je, da to značajno jezično izražajno sredstvo pravopisna komisija u svom radu nije smetnula s uma, no mislim, da je uz zavisne rečenice trebalo spomenuti pisanje bar onih glagolskih priloga, koji stoje mjesto zavisnih rečenica. A pristaju ovamo lijepo i rečenice ove vrste: *hoteći time dokazati da on za sve to ne mari; čekajući, da se...; nadajući se uporno..., da će se... afirmirati*. Ovdje svagdje iza glagolskog priloga slijedi rečenica. Na prvom mjestu zarez ispred zavisnog veznika nije stavljen, na druga dva jest. Očit je to dokaz, kako neki isti slučaj kod dva različita pisca izaziva dva različita postupka. Valjan je ipak samo jedan postupak, i Pravopis bi ga morao izričito odrediti.

Pitanje zarezova uz ostale rečenične znakove ne ide doduše ovamo i bit će jamačno u našem novom pravopisu riješeno s više iscrpnosti i jasnoće, nego je bilo u Boranića.

RAŠČLANJIVI I NERAŠČLANJIVI SKUPOVI RIJEČI

Rikard Simeon

U doba, kad se počelo življe raspravljati o pitanju skupova riječi, zapazio je A. A. Šahmatov, kako »raščlanjivanje veza riječi dovodi do toga, da se u njima otkrivaju gramatičke jedinice, koje mogu biti kako pojedina riječ, tako i nekoliko udruženih riječi«,¹ i da »analiza kod nekih skupova riječi« — kakav je na pr. *dva dječaka (dva maljčika)* — »naprosto nije moguća«, jer je taj skup kao i mnogi drugi

* Većina primjera uzeta je iz »Krugova« br. 9, 1953. U zagradu stavljam neprijepornu interpunkciju, koju je pisac griješkom izostavio.

¹ A. A. Šahmatov, Sintaksis ruskog jezika (napisano 1919., izd. 1925. Cit. po izd. 1941.), str. 37., § 19.

»s gledišta suvremenih sintaksnih odnosa nedjeljiv.«² A »pod analizom skupa — veli Šahmatov — razumijevamo utvrđivanje glavnog elementa kao i elemenata, koji su o njemu zavisni«³. Neraščlanjivim skupovima dakle smatra Šahmatov samo one, kod kojih nije moguće razlučiti glavni element od »elemenata, koji su o njemu zavisni«.

Podjela skupova riječi na raščlanjive i neraščlanjive značila je uvijek napredak za leksikologiju i frazeologiju, a u prvo vrijeme i za stilističku sintaksu: ona je dala poticaja sistematskom proučavanju idioma i frazeoloških izraza, koje je naskoro pokazalo, da u jeziku ima velik broj različitih skupova, koji su po značenju ekvivalenti riječi, pa treba da to budu i po sintaksoj funkciji u rečenici i u drugim cjelinama jezičnog izraza. Da je skup riječi u mnogo slučajeva uistinu semantička jedinica, t. j. ekvivalent riječi, ili da je vrlo blizu tome, da to bude, vidi se i po tome, što skupu u nekim jezicima odgovara često kao ekvivalent u drugim jezicima jedna jedina riječ (složenica, polusloženica ili prosta riječ), i obrnuto; na pr. hrv. *baka*, r. *babuška*, nj. *Grossmutter* (=Gross-mutter), fr. *grande-mère*, e. *grandmother* (= grand-mother); hrv. *željeznica*, nj. *Eisenbahn* (=Eisen-bahn), e. *railway* (= rail-way), r. *železnaja doroga*, fr. *chemin de fer*; a već je Šahmatov upozorio na to, da se od nekih skupova može izvesti riječ, koja se osjeća i piše kao jedna riječ, na pr. od *železnaja doroga* — *železnodorožnyj*, a od *Krasnaja Armja* — *krasnoarmejskij* (i: *krasnoarmeeec*).⁴ Tako je i u našem jeziku: *Dugo selo* — *dugoselski*, *Banja Luka* — *banjalučki*, — a i u drugim nekim jezicima, na pr. u nj. *alte Mode* — *altmodisch*.

Razdjelivši skupove riječi na djeljive i nerazdjeljive, Šahmatov je pokušao da riješi pitanje, kakve su vrste skupovi, što ih tvori pridjev s imenicom, u kojima se pridjev ne osjeća više kao atribut. »Može li se — pita on — u *železnaja doroga* (željeznica) smatrati *železnaja* kao atribut? Zar je moguće ne priznati, da su *železnaja doroga* i tome sličn skupovi neraščlanjivi po svom značenju, iako su to skupovi gramatički raščlanjivi?«⁵ — a na to pitanje odgovorio je sam, rekavši, da »spoj određene riječi i atributa u mnogo slučajeva teži za tim, da sastavi jedan izraz«, ali je tome dodao, da »većinom oba dijela skupa, zahvaljujući dakako svojoj asocijaciji s drugim riječima izvan danih skupova, čuvaju svoju samostalnost.«⁶

Iako su ta opažanja točna i lako se mogu dokazati brojnim primjerima, neka su od njih izrečena s prevelikom bojažljivošću, kao na pr. ono, da »spoj (atributa i imenice) teži za tim, da sastavi jedan izraz«. U jeziku ima velik broj primjera, koji dokazuju, da skup pridjeva i imenice često puta ne samo da teži, da sastavi jedan izraz, već da ga uistinu i sastavlja, kako je to, uostalom, — desetak godina kasnije — utvrdio Maretić, rekavši, da u našem jeziku ima slučajeva, kad »pridjev

² Ibidem, str. 271.

³ Ibid.

⁴ A. A. Šahmatov, o. c. 303.

⁵ Ibid., 303.

⁶ Ibid.

s imenicom zajedno čini kojemu predmetu ime«, čime se »taj predmet odvaja od svih drugih imenica«, te naveo za to i niz primjera, kao što su: *stari svat, mlada nedjelja, Crna Gora, časni post, krvavi zalogaj* (ime ptici), *ljuto gvožđe* (t. j. čelik), *Novi Sad, Novi zavjet, Novo Brdo* (mjesno ime), *sljepi miš, Stara Srbija* (ime zemlji), *Stari zavjet, suha bolest, Veliki petak, veliki župan, živi oganj* i t. d.⁷

Ti su primjeri uglavnom iste vrste kao i skup *železnaja doroga*, za koji je Šahmatov rekao da se gramatički daje raščlaniti. No Maretić je dobro osjetio, da je gramatička analiza tih skupova »sasma nepotrebna« i da bi ona bila samo »zališno mudrovanje o njima«, kao što je to bio rekao za analizu rečenica, onakvu, kakva se uobičajila u školskoj praksi.*

Budući da su svi ti skupovi semantički neraščlanjive jedinice, svaki od njih može kao cjel na služiti u rečenici samo kao jedan sintakсни dio ili kao dio kojega njezina sintaksnog dijela.

I Šahmatov i Maretić znali su, da osim veze — ili skupa — pridjeva i imenice ima i takvih skupova, koji su sastavljeni od drugih vrsta riječi i koji također imaju samo jedno značenje, ali ih nisu posebice spominjali. Takvi su skupovi: svi složeni oblici na pr. *vidio sam* (usp. oblik *vidim*), l. *magis (maxime) idoneus*, fr. *plus grand, le plus grand*, nj. *der schönste, am schönsten*, e. *more content, most content*, hrv. *ni za koga*; složene riječi, na pr. *budući da, ne veseliti se, čiji mu drago*; složena imena i nazivi, na pr. *Ivan Mažuranić, Ljubo Babić-Dalski, Barja Luka, Bliži Istok, Hrvatsko narodno kazalište*; idiomi, na pr. *u najmanju ruku, ni u kola ni u saonice*, (govoriti) *bez glave i repa*; frazeološki izrazi; na pr. *biti nadohvat ruke, ploviti sa strujom*; sintakсни skupovi, na pr. *dan u kasnoj jeseni, prozor na ulicu* i t. d.

Neke od tih vrsta skupova istaknuo je S. I. Abakumov,⁹ ali njihovu klasifikaciju izvršio je istom deset godina kasnije V. V. Vinogradov,¹⁰ koji je prigovorio A. A. Šahmatovu, što nije označio i utvrdio, kakvih sve ima tipova stalnih skupova, odnosno frazeoloških jedinica, rekavši: »Pitanje frazeoloških jedinica, koje su blize riječi, ostalo je kod A. A. Šahmatova neriješeno.«¹¹

Razliku između raščlanjivih i neraščlanjivih skupova zapazili su i priznavali i drugi istaknuti ruski lingvisti. Tako je na pr. J. V. Loja razdijelio skupove na idiomatske izraze, kakvi su na pr. *od vremena do vremena (vremja ot vremeni), u širem smislu riječi (v širokom smysle slova)*, na gramatički neraščlanjive izraze, kakvi su na pr. *nekoliko dječaka (neskoljko maljčikov)* i sl. i na **sintagme**, koje se — kako on kaže — mogu i dalje raščlanjivati.¹²

⁷ T. Maretić, Gramatika i stilistika hrv. ili srp. književnog jezika, Z. 1931., § 461a.

⁸ Vidi: T. Maretić, o. c., § 400a.

⁹ S. I. Abakumov, Ustojčivye sočetanija slov, R. jaz. v šk., 1936./I. str. 63.

¹⁰ V. V. Vinogradov, Osnovnye ponjatija ruskoj frazeologii kak lingvističkoj disciplini, L. 1946. i: Osnovnye tipy frazeologičeskijh edinic v ruskom jazyke, V. V. V., Russkij jazyk, M.-L., 1947., str. 21.—28.

¹¹ V. V. Vinogradov, Osnovnye tipy fraz. edinic, R. jazyk, str. 22.

¹² J. V. Loja, R. jaz. v šk., 1940./3.

Sva dosadašnja istraživanja slažu se s opažanjem A. A. Šahmatova, da između raščlanjivih i neraščlanjivih skupova ne postoji oštra granica i da ima velik broj takvih skupova, koji stoje na sredini između jedne i druge vrste, t. j. takvih, koji su semantički nedjeljivi, ali se unatoč tome mogu gramatički raščlaniti na manje jedinice.

Podjela skupova na raščlanjive i neraščlanjive dovela je mnoge lingviste do zaključka, da se te dvije vrste oštro razlikuju i po svojoj sintaksoj funkciji, t. j. da neraščlanjivi skup, kao ekvivalent riječi, može u rečenici služiti samo kao jedan njezin sintaksojni dio, dok se sintaksojni — t. j. raščlanjivi — skupovi raspadaju na pojedine riječi, od kojih svaka može služiti kao poseban sintaksojni dio rečenice. To se mišljenje ipak nije moglo održati. Tako je na pr. S. I. Abakumov, koji oštro luči te dvije vrste skupova, morao — pa makar i neizravno — priznati, da ima slučajeva, kada se sintaksojni skupovi pretvaraju u leksičke, t. j. neraščlanjive. Ali da se to dogodi, »neophodno je potrebno, — kaže on — da oni unose u jezik nešto novo«, t. j. da njihovo značenje ne bude puki zbroj značenja komponenata, već da skup kao cjelina izražava novo značenje, kako je to kasnije formulirao I. I. Meščaninov, objašnjavajući razliku između sintaksojnih i leksičkih skupova (*r. sintaksojskie i leksičke gruppy*). Ali je i on priznao, da nije svagda lako razlučiti sintaksojni skup od leksičkog. (Leksički skup — kako ga on shvaća — jest onaj, koji kao cjelina izražava samo jedan pojam; u njemu su izbrisani odnosi atributa prema imenici, i on vrijedi kao jedan jedinstveni dio rečenice.) »Granica se među njima — kaže on — kadšto gubi, usp. *belij sneg* u nizu skupova, koji počinju s izrazito leksičkim, a završavaju sintaksojnim skupom: *krasnaja smorodina* (ribizl), *belyj medvedj*, *belyj sneg*, *belyj dom*, usp. leksički skup *Belyj dom* (rezidencija predsjednika SAD).«¹³

Smatrajući rečenicu jedinstvenom gramatičkom cjelinom, koja je sastavljena izravno od sintaksojnih dijelova, t. j. od pojmovnih, gramatički spojenih jedinica, Meščaninov dopušta, da i sintaksojni skup može biti dio rečenice, odnosno da dio rečenice može biti kako prost, tako i sastavljen od dvije ili od više riječi, pa i u onom slučaju, kad one ne čine semantički nedjeljiv skup. Smislaona i gramatička jedinica — kaže on — izriče se kako jednom riječju, tako i skupom riječi.¹⁴ Složeni se dio rečenice daje kadšto raščlaniti na sastavne dijelove (kada je to sintaksojni skup), a kadšto ne (kada je leksički). Stoga Meščaninov razlikuje raščlanjivanje rečenice (*osnovnoe členenie predloženiija*) od raščlanjivanja pojedinih sintaksojnih dijelova (*vnutrennee členenie predloženiija*). Tako na pr. nalazi on svega dva dijela u rečenici *Snegovyje gory proizvodjat grandioznoe vpečatlenije*, t. j. skup subjekta i skup predikata.

Dvodijelni karakter rečenice ističe i A. Belić govoreći, da »... u rečenici i ne može nikad biti više ni manje od dvaju osnovnih delova...«, a na temelju toga

¹³ I. I. Meščaninov, Členy predloženiija i časti reči, izd. 1945., str. 9.

¹⁴ Ibid., 192.

zaključuje, da u svakoj rečenici »imamo... sintagmu podmetSKU i sintagmu pri-ročku«. ¹⁵ Ali ima i autora, koji se s time ne slažu i koji razlikuju *jednodijelne i dvo-dijelne rečenice*, dokazujući, kako se svaka dvodijelna rečenica dijeli na dva glavna dijela, a zatim svaki dio na sintagme, i napokon svaka složena sintagma na svoje sastavne dijelove, t. j. na zavisne ili na u poredne sintagme, a tek se onda svaka takva jednostavna sintagma dijeli na pojedine riječi kao na najmanje sastavne di-jelove izraza. ¹⁶

Svojim shvaćanjem rečenične strukture Meščaninov je pomogao, da se po-djela skupova na raščlanjive i neraščlanjive dovede u sklad sa stilističkom sintak-som, na koju se a podjela, — iako se, u prvi čas, činila za nju korisna, — odrazila na koncu veoma nepovoljno i više joj naškodila nego koristila. Naime s gledišta stilistike ne može se odobriti dijeljenje skupova na sintaksne i leksičke (semantičke), ako ono ide za tim, da cijepa edinstvo složenih izraza, kao na pr. pridjeva i ime-nice ili glagola i njegove dopune (objekta), kako je to činila tradicionalna gramatika i kako to čini većina školskih gramatika još i danas. Prema shvaćanju moderne stilističke sintakse, koje zastupa i Meščaninov, skupovi se, bez obzira na to, kojoj vrsti pripadaju, ne smiju cijepati tako, da se pritom razbija cjelina jezičnog izraza, t. j. cjelina pojma, slike (predodžbe) ili zvuka. I sintaksni skupovi veoma često znače samo jedan pojam, pa je u tom slučaju svaki od njih ekvivalent riječi, a ako nije, onda barem teži za tim, da to postane.

Novi pogledi na strukturu rečenice, a osobito učenje o skupovima riječi u po-sljednje se vrijeme sve više širi, pa je počelo prodirati i u službene, školske grama-tike. L. V. Ščerba na pr. navodi u svojoj gramatici ruskog jezika primjere, u kojima skup riječi, sasavljen od glagola nepotpuna značenja te od imenskog dijela, do-pune ili adverbne oznake, služi kao predikat, kako to pokazuju ove rečenice: *Dani su postali kraći (Dni stanovilisj koroče)*. — *Vaše želje bit će ispunjene (Vaši pože-lanija budut ispolneny)*. — *Nisam mogao dugo razmišljati (Ja ne mog dolgo razdu-myvatj)*. — *Izblijedjelo se nebo stalo opet modriti (Poblednevšee nebo stalo opjatj sinjetj)*. ¹⁷

Isto se tako i kod nas u školskoj gramatici sve više naglašava, da »po dvije riječi ili više njih mogu tek jedan pojam izazvati, imati jedno značenje; na pr. »kuća na uglu«, »vodenica na rijeci«, »drvena klupa«, »glava države«, »Gorski vijenac«, Brod na Savi, ... Pod zidom...« ¹⁸

Učenje o skupovima nije u gramatikama svagdje dosljedno provedeno, pa se na nekim mjestima novo shvaćanje rečenične strukture sukobljuje sa starim. Tako na pr. L. V. Ščerba dopušta, da se »dijelovima rečenice mogu smatrati i skupovi riječi, koje su međusobno tijesno vezane po smislu i koje kao cjelina odgovaraju

¹⁵ A. Belić, O jezičkoj prirodi, § 134.

¹⁶ Tako među ostalim tumače strukturu rečenice i Obnorski i Barhudarov: *Metodičeskie razrabotki po grammatike*, M. 1949., str. 244.

¹⁷ L. V. Ščerba, *Gramatika ruskogo jazyka*, M. 1946. II., str. 14., 16., 17.

¹⁸ Brabec-Hraste-Živković, *Gramatika hrv. ili srp. jezika*, Zgb, 1952., str. 33., § 44.

na neko pitanje. Tako se — veli on — u rečenici:.... *Čitati ležeći vrlo je štetno* (*Čitaj leža očenj vredno*) može govoriti o skupu riječi *čitati ležeći* kao o subjektu, a o skupu *vrlo je štetno* kao o predikatu.¹⁹ A ipak i on, izdvajajući u nizu rečenica subjekt i predikat, postupa jednako kao i stariji gramatici, t. j. i on izdvaja jednu jedinu riječ kao subjekt i jednu kao predikat, kako se to vidi na pr. u rečenici: *Bijeli oblačić* (subjekt) polako se *dizao* (predikat) na horizontu (*Beloe oblačko* (s.) medlenno *podymalosj* (pr.) na gorizonte),²⁰ a malo iza toga navodi opet primjere, kojima dokazuje, da subjekt može biti sastavljen od broja (u nominativu) i imenice (u genitivu),²¹ a isto tako i od riječi: mnogo, malo, koliko, nekoliko i imenice²² te time ponavlja ono, što su rekli toliki drugi prije njega, t. j. da semantički (leksički) skup kao cjelina može biti sintaksni dio u rečenici.

Takvog miješanja starih i novih shvaćanja rečenice i njezine sintaksne strukture imade u svim novijim gramatikama, pa i kod nas. Tako se na pr. u jednoj od njih tvrdi, da u nekim slučajevima »po dvije riječi ili više njih mogu tek jedan pojam izazvati, imati jedno značenje« (kao na pr. *drvena klupa*), a onda se iz rečenice *Radni narod izgrađuje socijalizam*²³ izdvaja riječ *narod* kao subjekt i riječ *izgrađuje* kao predikat, a time se razara jedinstvo skupa subjekta (*radni narod*) i kupa predikata (*izgrađuje socijalizam*), iako riječi *radni narod* »mogu tek jedan pojam izazvati, imati jedno značenje«, baš kao što i riječi *izgrađuje socijalizam*; pojmovi *narod* i *radni narod* nisu istovetni, kao što to nisu ni pojmovi *izgrađivati* i *izgrađivati socijalizam*, jer su *narod* i *izgrađivati* širi, a *radni narod* i *izgrađivati socijalizam* uži (podređeni) pojmovi. Budući da su to najmanje logičke (pojmovne) jedinice, od kojih svaka znači jedan predmet, izričje jedan pojam, one se ne mogu ni gramatički dalje raščlanjivati. Svako razbijanje tih skupova mijenja ne samo njihov smisao, nego i smisao čitave izreke. Stoga svi takvi skupovi — semantički i sintaksni — imaju (ili bar mogu imati) u rečenici funkciju sintaksne jedinice, sintaksnog elementa, baš kao što je može imati i svaka samostalna riječ, koja je vezana u skup s drugim riječima.

Koliko je teško utvrditi stupanj sraštenosti riječi u pojedinim vrstama skupova, vidi se i po razlikama u pravopisu kod raznih naroda; naime skupovi podjednakog sastava i istog značenja pišu se u njima veoma različito: kao složenice, kao polusloženice ili rastavljeno kao niz samostalnih riječi, na pr. *polubrat* — *demi-frère*, *najednom* — *tout à coup*, *tu i tamo* — *ovdje-ondje* — *hie und da*, *dosada* — *do sih por* i t. d.

Za frazeologiju i leksikologiju veoma je važna podjela skupova na takve, kod kojih je značenje skupa zbroj značenja svih komponenata, i na takve, koji ne samo

¹⁹ L. V. Ščerba, o. c., II., str. 4. (Bilješka.)

²⁰ Ibid., o. c., II., str. 3.

²¹ To kaže iz didaktičkih razloga; zapravo, tu i broj (dva, tri, četiri) i imenica stoje u istom padežu, t. j. u nominativu duala.

²² L. V. Ščerba, o. c., II., 10.

²³ BHŽ, o. c., 167, § 257.

da tvore cjelinu izraza, jedinstvo po smislu, nego imaju kao cjelina novo, neočekivano značenje, koje nije zbroj značenja sastavnih dijelova, ali s gledišta sintakse ta podjela nema prave vrijednosti, a nema je stoga, što ona u mnogo slučajeva ne pokazuje stupanj sraštenosti riječi u pojedinim skupovima. Imade velik broj semantičkih skupova (idioma i frazeoloških izraza), u kojima se sastavne riječi pišu odijeljeno, na pr. *zbrda zdola, ni pet ni šest, u najmanju ruku, na vrat na nos, biti pri ruci*, iako sve zajedno imaju posve novo, preneseno značenje, koje nije zbroj značenja pojedinih riječi; a imade složenica i polusloženica, u kojima su sastavni dijelovi sačuvali svaki svoje značenje bilo u cijelosti, bilo djelomice, na pr. *nedaleko, nadaleko* (= ne-daleko, na-daleko), *navrh* (= na-vrh), *podjesen* (= pod-jesen) i t. d.

Ako se semantički (leksički) skupovi i shvaćaju kao jedna riječ (leksem), koja je nedjeljiva, neraščlanjiva po svom značenju (semantem), pa se stoga uvrštavaju u leksiku, to još ne znači, da i sintaksni skupovi nemaju jedno, novo značenje; a kod toga je potpuno nevažno, je li ono zbroj značenja sastavnih riječi ili je ono nešto poput »kemijskog spoja nekih rastvorenih... amorfnih leksičkih dijelova«.²⁴

Nedjeljivost, logička i sintaksna neraščlanjivost ne samo leksičkih, nego isto tako i sintaksnih skupova u posljednje se vrijeme sve više naglašava, pa se zato i predlaže jedinstveni naziv sintagma, koji bi trebao da služi kao sinonim za *sintaksni dio rečenice, bez obzira na to, je li taj složen ili prost*. Prema tome se ni sintaksni skupovi, kakvi su na pr. *bijeli oblačić (beloe oblačko), radni narod* i sl. ne bi smjeli cijepati na sastavne riječi, kao što se ne smiju cijepati ni leksički skupovi, kakvi su na pr. *iza božjih leda, tamo gdje je vrag rekao laku noć, bez glave i repa, proći kroz sito i rešetò, prsni koš (grudnaja kletka), železnaja doroga, le chemin de fer, krasnaja smorodina* i sl.²⁵

Neki lingvisti — kao na pr. V. V. Vinogradov — ističu doduše činjenicu, da se »razni tipovi ustaljenih frazeoloških jedinica odvajaju od slobodnih riječi i graniče s leksičkim jedinicama«,²⁶ a isto tako, da je u nekim skupovima pridjeva i imenice atributski odnos izbljedio, oslabio, da nije više živ, ali to sve ističu s obzirom na frazeologiju, a ne s obzirom na sintaksu, osobito V. V. Vinogradov, koji je jedan od glavnih zagovornika teorije o sintagmama i koji odlučno smatra sintagmu »krajnjom sintaksnom jedinicom u strukturi... složenih sintaksnih cjelina«.²⁷

To mišljenje o sintaksoj ulozi skupa riječi kao posebne cjeline u rečenici i u drugim cjelinama izraza, koje su prvi iznijeli Baudoin de Courtenay i F. de Saussure, zastupa danas velik broj lingvista. Tako na pr. E. V. Krotevič piše:

²⁴ V. V. Vinogradov, Osn. tipy fr. edinic, R. jaz., str. 23., § 4.

²⁵ V. o tom: V. V. Vinogradov, Russkij jazyk, 3, 4, 7, 8, 9, 12, 28, 764, i: G. R. Tumcev, Ponjatje o sintagme, R. jaz. v. šk., 1948./1, str. 1.—7.

²⁶ V. V. Vinogradov, o. c., Osnovnye tipy fraz. edinic, R. jaz., str. 28., § 4., i. V. V. V. Osnovnye ponjatija ruskoj frazeologii kak lingvističeskoj discipliny, L. 1946.

²⁷ V. V. V., R. jazyk, str. 764.

»Sintagma je sintaksna jedinica, koja se sastoji od jedne²⁸ ili od nekoliko riječi vezanih međusobno gramatički ili intonaciono-ritmički.« Još odlučniji stav u tom pitanju zauzeli su neki lingvisti u toku posljednjih par godina, kao na pr. G. R. Tukumcev; on smatra, da se skupovi riječi, koji čine sintaksni dio rečenice, ne smiju raščlanjivati, jer bi to dovelo do promjene smisla čitave izreke, do tautologije ili do potpune besmislice. Uzevši za primjer rečenicu iz novinskog teksta, koja glasi:

»Potkraj kolovoza prošle godine poletio je odred kolimo-čukotske ekspedicije AN SSSR.«²⁹

on ističe, da pri običnoj, nesintagmatskoj analizi na pitanje: *Kada je uzletjela ekspedicija?* — valja odgovoriti: *Potkraj* —, a u vezi s rečenicom:

»U XVI. stoljeću... Španjolska i Portugal bile su najjače države svijeta.«³⁰ valjat će — kaže on — reći, da su to u XVI. stoljeću bile države, te ističe, kako su to države i danas.

Isto tako — veli on — pri nesintagmatskoj analizi rečenice: *U ranoj dobi Mozart je već izvrsno igrao na fortepianu*³¹ valjat će reći, kako je za nj utvrđeno, da je igrao... i usto u dobi.

Napokon u rečenici: *Lanjska godina bila je godina velikog prijeloma na svim frontama socijalističke izgradnje*³² dobiva se: subjekt — *godina*, predikat — *je bila godina*, dakle tautologija.³³

Tom se shvaćanju o jedinstvenosti i neraščlanjivosti skupova riječi, razumijevajući tu i sintaksne skupove, u novije doba znatno približio i A. Belić, kako se to vidi iz njegova pitanja: »Zar iz grupa reči upotrebljenih kao delova jedne rečenice ne izlazi uvek neko novo značenje koje može postati u toku vremena sintetično značenje celog izraza i učiniti da se ceo izraz skameni kao grupa zasebnih reči koje sve zajedno učestvuju u jednom prostom izrazu?«³⁴

²⁸ Kurziv moj; op. p.

²⁹ U originalu ta rečenica glasi: »V konce avgusta prošlogo goda vyletel otrjad Kolymo-Čukotskoj ekspedicii AN SSSR.« U prijevodu sam namjerice ostavio jednak poredak sintaksnih dijelova.

³⁰ U originalu: »V XII. veke... Ispanija i Portugalija byli samymi siljnymi gosudarstvami mira.«

³¹ U originalu: »V rannem vozraste Mocart uže otično igral na fortep'jano.«

³² U originalu: »Istekšij god byl godom velikogo pereloma na vseh frontah socialističeskogo stroiteljstva.«

³³ G. R. Tukumcev, o. c.

³⁴ A. Belić, Oko našeg književnog jezika, Bgd, 1950., članak: »Stil i jezik«, str. 144.

PITANJA I ODGOVORI

O ČUVANJU ILI ISPADANJU PRIDJEVSKOG SUFIKSA -n- PRI TVORBI GLAGOLA

Nedavno je u »Jeziku« (II, 5, str. 150.— 151.) u rubrici »Pitanja i odgovori« izišla bilješka S. Pavešića o tome, treba li upotrebljavati oblik *pojednostaviti* ili *pojednostavniti*. U njoj se pravilno ističe, da se tu radi o glagolu, napravljenom prema pridjevu *jednostavan*. No ne bih se mogla složiti s piscem, da se prema pridjevu *jednostavan* može načiniti samo glagol *pojednostavniti*, a da je glagol *pojednostaviti* složena od glagola *staviti*: *po-jedno-staviti*. Da bi se vidjelo, kako se od pridjeva čine glagoli, u bilješci se navodi nekoliko primjera: crn — pocrniti, visok — povisiti, jednostruk — pojednostručiti, modar — pomodriti. U tim se glagolima vidi, da su načinjeni od pridjeva dodavanjem nastavka *-iti*. No kad se govori o pridjevu *jednostavan*, čini mi se, da spomenuti pridjevi nisu zgodno odabrani, jer im je struktura različita od njegove. Neki od tih pridjeva nemaju sufiksa (crn, jednostruk), pa je prirodno, da u tvorbi glagola ostanu neokrnjeni. Što se tiče pridjeva *visok*, on pri tvorbi glagola gubi sufiks, pa nas već i sam navodi na misao, da bi i koji drugi pridjev mogao tvoriti glagol bez svoga sufiksa.

Zato mi se čini, da je mjesto pridjeva *crn*, *visok*, *jednostruk*, *modar* sigurnije uzeti takve pridjeve, koji su po strukturi bliži pridjevu *jednostavan*, pa da onda vidimo, kako se od njih mogu načiniti glagoli. Tako načinjeni glagoli pripadaju ponajviše u 2. razred III. vrste ili u IV. vrstu, a znače »postati kakav« ili »učiniti koga (što) kakvim« — već prema značenju pridjeva, koji je ušao u njihovu osnovu. Ako radi sličnosti s pridjevom *jednostavan* uzmemo nekoliko pridjeva sa sufiksom *-(a)n* i načinimo od njih takve glagole, dobit ćemo na pr. od *stalan* — *ustaliti*, od *sposoban* — *osposobiti*, od *samostalan* — *osamostaliti* sa značenjem učiniti koga (što) stalnim, sposobnim, samostalnim. U svim se tim glagolima gubi pridjevski sufiks *-n-*, pa nije čudo, što mnogi upotrebljavaju u sličnom obliku i glagol *pojednostaviti*, koji, dakle, ne mora biti

složena prema *staviti*, nego upravo prema *jednostavan*.

Slično se sufiks *-n-* gubi i u glagolima kao *bezumiti*, *obezobraziti*, *obežočiti*, *obestrčiti*, za koje Maretić u svojoj Gramatici laže da su načinjeni prema složenim pridjevima *bezuman*, *bezobrazan*, *bežočan*, *bestrovan* i da znače *činiti koga bezumna*, *bestrovan* ili *postati bezobrazan*, *bežočan* (Gram. i stil., 1931, str. 350.). Tako Maretić navodi i *dvoličiti* prema *dvoličan* i *dvoumiti* prema *dvouman* (isto, str. 349.).

Prema takvim glagolima starijega postanja jamačno su načinjeni i noviji kao *ustaliti*, *osposobiti*, *osamostaliti*, pa i *pojednostaviti*, a među najnovijima naći ćemo i *omasoviti* prema *masovan*. Svi se oni osim toga mogu naslanjati i na brojne primjere glagola, koji doduše nisu načinjeni od pridjeva, nego od drugih osnova, najčešće od imenica, ali su od tih osnova direktno napravljeni i pridjevi na *-(a)n*, koji se onda mogu povezivati s glagolom. Takvi su glagoli *umiriti*, *uznemiriti*, *urazumiti*, *osiromašiti*, *zadovoljiti*, *opametiti*, *proslaviti*, *osnažiti* i t. d., koji znače učiniti koga mirnim, nemirnim, razumnim, siromašnim (ili postati siromašan), zadovoljnim, pametnim, slavnim, snažnim i t. d., te se zato mogu dovesti u vezu s pridjevima *miran*, *nemiran*, *razuman*, *siromašan*, *zadovoljan*, *pametan*, *slavan*, *snažan*. Sve su to pridjevi sa sufiksom *-n-*, kojega u glagola nema, i takvi primjeri mogu bez sumnje utjecati na nove tvorbe.

Kod mnogih je glagola doduše teško reći, jesu li načinjeni prema pridjevu ili prema kojoj drugoj osnovi. Tako bi, na pr., glagol *omalovažiti* mogao biti načinjen prema *malo važan*, ali će vjerojatnije biti, što se navodi u Rječniku Jugoslavenske akademije, da je nastao od *o-malovažiti* (iako za samo *malovažiti* nema potvrde), a ovo opet prema njemačkom *geringschätzen*. Tako je glagol *poistov(j)etiti*, što ga je u upotrebu unio Šulek, mogao biti načinjen prema *istov(j)etan*, ali isto tako i nezavisno od toga pridjeva. — Prof. Ivšić me je upozorio, da je i Josip Benaković (Nastavni vjesnik, XVII, 428) još godine 1909. upozorio na glagol *podržaviti*, koji se u tom obliku udomaćio, a Benaković je mislio, da bi morao